

KRZYSZTOF KUCZYŃSKI*

 <https://orcid.org/0000-0001-7512-6781>

KAPRZY AUGUSTA II WETTINA W LATACH 1700–1701
W ŚWIELE NIEZNANYCH SZWEDZKICH POLONIKÓW
WOJENNOMORSKICH

Abstract

Privateers of Augustus II in 1700–1701
in the Light of the Previously Unknown
Polish Maritime Warfare Sources from Sweden

During the war with Sweden in Livonia in 1700, Augustus II decided to call up his own privateer flotilla. The most information about its activities can be found in the legacy of the Swedish commissioner in Gdańsk, Per Cuypercrona, kept at the Riksarkivet in Stockholm. In the late 1700s and early 1701s, he reported to Charles XII on the activities of the Polish privateers from the base in Puck. The first researcher to study this issue was Przemysław Smolarek in the 1950s. He concluded that the establishment of the flotilla in the autumn of 1700 was not part of a broader policy, but an *ad hoc* decision prompted by the withdrawal of the Danes from the Northern War as a result of the Peace of Travendal. However, Smolarek did not manage to access all records related to privateers, including copies of privateer patents issued by Augustus II and the Saxon resident in Copenhagen, Johann de Schade. Another analysis of Cuypercrona's legacy led to their discovery. The purpose of the article is to discuss and analyse the aforementioned materials. According to these sources, the establishment of the privateer flotilla by August II took place earlier, on 15 August 1700, i.e. before the Danish surrender, and the main area of their activity was the coasts of Courland and Livonia.

Keywords: Great Northern War (1700–1721), privateer fleet, navy, Augustus II, Poland, Saxony, Courland, Livonia, the Baltic Sea

---

* Wydział Historii, Uniwersytet Warszawski

 k.kuczynski@student.uw.edu.pl

Nadesłany 21.05.2022; Nadesłany po poprawkach 10.10.2022; Zaakceptowany 10.01.2023

Przypadek królewskiej flotyli kaperskiej utworzonej w 1700 r. pozostaje w polskiej historiografii morskiej najsłabiej zbadanym ze wszystkich znanych morskich przedsięwzięć Augusta II. Historycy epoki saskiej poświęcali mu niewiele uwagi, ograniczając się jedynie do krótkich wzmianek o funkcjonowaniu królewskich kaprów w pierwszym roku wielkiej wojny północnej i akcentując krótkotrwałość całego przedsięwzięcia¹. Pewien przełom nastąpił w 1960 r. Wówczas Przemysław Smolarek opublikował artykuł², w którym przedstawił zarys dziejów flotyli oraz zawarł szereg wypisów źródłowych zebranych podczas odbytych kwerend w Riksarkivet w Sztokholmie (serie: *Diplomatica Polonica*, *Militaria*³) oraz Rigsarkivet w Kopenhadze (zespół: *Tyske Kancelli Udenrigske Afdeling*). Były to głównie raporty dyplomatyczne szwedzkiego komisarza w Gdańsku Pera Cuypercrony z okresu od 10 XI 1700 do 9 IV 1701 r.⁴ Jak stwierdził gdański historyk, jego poszukiwania były „wycinkowe i niepełne”, ponieważ prowadził je na marginesie ówczesnych zainteresowań badawczych. Zainteresowanie historyków polityką morską Augusta II powróciło dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX w.⁵, jednak niewielki objętościowo tekst P. Smolarka pozostaje do dziś najobszerniejszym opracowaniem dotyczącym flotyli Augusta II.

Podejmując badania nad tym tematem, postanowiłem przeprowadzić bardziej szczegółową analizę archiwaliów szwedzkich częściowo omówionych już przez P. Smolarka. Celem moich działań było sprawdzenie, jakie jeszcze wiadomości na temat królewskiej flotyli, których nie wykorzystał wspomniany historyk, znajdują się w spuściźnie Cuypercrony i pozostałych materiałach zachowanych w Riksarkivet. Rezultaty kwerendy okazały się pomyślne. Udało się odnaleźć kilkanaście nieznanych raportów szwedzkiego komisarza, w których

---

¹ Kazimierz JAROCZOWSKI, *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*, t. 1, Poznań 1856, s. 342.

² Przemysław SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty kaperskiej w latach 1700–1701*, *Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, t. 6: 1960, s. 327–353.

³ Seria *Diplomatica Polonica* jest uznawana przez archiwistów za słabo rozpoznaną i wykorzystywaną przez polskich badaczy, zob. Inga STEMBROWICZ, Łukasz TRUŚCIŃSKI, *Seria Diplomatica Polonica w zasobie Riksarkivet w Sztokholmie*, *Miscellanea Historico-Archivistica*, t. 20: 2013, s. 128–133.

⁴ Per Cuypercrona (ok. 1650–1711) – szwedzki komisarz w Gdańsku w latach 1688–1709; zob. *Per (Pierre) Cuypercroona*, [in:] *Svenskt Biografiskt Lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15747> [dostęp z 28 IX 2022 r.].

⁵ Zob. Bogusław DYBAŚ, *Przyczynek do polityki morskiej Augusta II w pierwszych latach panowania*, *Zapiski Historyczne*, t. 55: 1990, z. 1, s. 137–141; Józef GIEROWSKI, *Problematyka bałtycka w polityce Augusta II Sasa*, [in:] *Strefa bałtycka w XVI–XVIII w. Polityka, społeczeństwo, gospodarka. Ogólnopolska sesja naukowa zorganizowana z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edmunda Cieślaka*, red. Jerzy TRZOSKA, Gdańsk 1993, s. 51–62; Jerzy TRZOSKA, *Kapryz króla Augusta Mocnego (1716–1721). Z problematyki morskiej czasów saskich* (Prace Centralnego Muzeum Morskiego w Gdańsku, t. 9), Gdańsk 1993.

zamieścił on wzmianki o działalności królewskich kaprów. Wśród nich znalazły się dokumenty niezwykle cenne, tj. kopie listów kaperskich wydanych przez Augusta II oraz jego rezydenta w Kopenhadze Johanna de Schadego⁶. Dokumenty mieszczą się w zakresie skrajnych dat pism, do których dotarł polski badacz. Ich analiza prowadzi do odrzucenia niektórych hipotez historyka.

Omawiane materiały znajdują się w serii *Diplomatica Polonica*. Są to adresowane do Karola XII rękopiśmienne raporty Pera Cuypercrony z lat 1699–1701. Sporządzane z około tygodniową częstotliwością opisują wydarzenia w Gdańsku i jego okolicach oraz przekazują wieści nadchodzące z dalszych obszarów Rzeczypospolitej Obojga Narodów i rejonu bałtyckiego. Szczególny nacisk położono w nich na zagadnienia polityki polskiej i zagranicznej. Poruszane są także gdańskie sprawy administracyjne, fiskalne i gospodarcze, a nawet podawane informacje o pogodzie i utrudnieniach komunikacyjnych (vol. 256). Raporty zawierają niekiedy odpisy pism politycznych. Niektóre z nich zostały sporządzone podwójnie, a dublety przechowywane są w osobnym poszycie (vol. 257). Prócz raportów do króla Szwecji Cuypercrona sporządzał także okazjonalnie pisma skierowane do kancelarii królewskiej (vol. 258). W serii *Militaria* interesujące materiały zawiera wolumin pt. „Danska och polska krigen” („Wojna duńska i polska”, vol. 1858). Składa się z różnych dokumentów (akta luźne) z okresu 1697–1704, pogrupowanych tematycznie w teczki, dotyczące m.in. wojny z Danią, transportów morskich do Prus, Kurlandii i Inflant, listów szwedzkich komisarzy i kapitanów do króla oraz dokumentów okrętowych. Wśród nich znajduje sięteczka pt. „Om En Polsk Kapare 1700” („O polskim kaprze 1700”), zawierająca listy szwedzkich agentów w Lubece, relacjonujących niektóre z działań „polskich” kaprów w rejonie zachodniego Bałtyku. Chociaż źródła najczęściej określają kaprów jako „polskich”, trzeba to rozumieć jako „pozostających w służbie króla Polski i działających pod królewską banderą”⁷. Nie była to formalnie flota Rzeczypospolitej, nawet jeśli w ambicjach czy projektach politycznych Augusta II miałyby za taką uchodzić. Określenie to nie opisuje też etnicznego składu załóg, których zręb w znakomitej większości (jeśli nie w całości) najprawdopodobniej tworzyli cudzoziemcy – żeglarze zworbowani poza Rzeczpospolitą i niemówiący po polsku.

Celem artykułu jest zaprezentowanie nowo odkrytych materiałów, ponowne przyjrzenie się w ich świetle genezie i funkcjonowaniu flotylii kaperskiej Augusta II, a także próba odpowiedzi na pytanie, jakie konkretnie role w zamiarach polskiego monarchy miała odgrywać. W tym miejscu zaznaczam, że fragmenty źródeł rękopiśmiennych cytuję w brzmieniu oryginalnym,

---

⁶ Johann de Schade (1671–1703) – saski rezydent w Kopenhadze w latach 1700–1703; zob. Laurs LAURSEN, *Schade Johann*, [in:] *Dansk Biografisk Leksikon*, Bd. 15, Kopenhaga 1901, s. 45–46.

⁷ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 335, 340.

bez modyfikacji pisowni. Z racji używania ówczasie w Szwecji tzw. kalendarza szwedzkiego⁸ w części raportów P. Cuypercrony widnieje podwójna datacja: w stylu szwedzkim i gregoriańskim – podają datację w obu.

Już u progu panowania w Polsce Augusta II Wettina wśród jego rozległych, wielowątkowych planów politycznych znalazły się projekty dotyczące ożywienia polityki i gospodarki morskiej. Świadectwem tego są zawarte w memoriale *Jak Polskę przekształcić w kraj kwitnący i cieszący się szacunkiem u sąsiadów*, sporządzonym w 1696 r. na potrzeby nadchodzącej elekcji, luźne jeszcze wzmianki o konieczności budowy portów morskich i silnej floty⁹. Morskie ambicje Augusta nabrały wyraźniejszych kształtów wiosną 1698 r. Powstała wówczas idea utworzenia kompani handlu dalekomorskiego, której statki docierałyby aż do Afryki i Ameryki. Ten śmiały plan nie doczekał się realizacji. Snuto go zresztą niejako na marginesie ówczesnej polityki wschodniej Augusta II. Król planował nie tylko umocnić swoją pozycję w Rzeczypospolitej poprzez opanowanie księstw naddunajskich, lecz także chciał w ten sposób zyskać kontrolę nad kanałami europejskiego handlu wschodniego. Również te zamiary spełzły na niczym, co dobitnie ukazał pokój karłowicki podpisany w styczniu 1699 r.¹⁰ Nie ostudziło to jednak królewskiego zapału w sprawach morskich. Postulaty budowy floty wojennej próbowano z inspiracji Augusta nadal podejmować na forum publicznym za pośrednictwem osób z bliskich mu kręgów dworskich: wojewody malborskiego Jana Jerzego Przebendowskiego i chorążego malborskiego Piotra Ernesta Kczewskiego. Z ich to inicjatywy w 1699 r. na generale pruskim zdecydowano, by posłowie na nadchodzący sejm poruszyli na nim sprawę budowy i utrzymania kilku okrętów wojennych. Sejm pacyfikacyjny 1699 r. nie znalazł jednak czasu, by debatować nad tym postulatem. Dodajmy, że zdecydowanie negatywnie odnosiła się do tych planów Rada miasta Gdańska, widząc w tego rodzaju inicjatywie (jak zwykle zresztą) zagrożenie dla bezpieczeństwa swoich interesów¹¹.

---

⁸ Wspomniany kalendarz obowiązywał w Szwecji w latach 1700–1712. Zakładano stopniowe zrównanie z kalendarzem gregoriańskim poprzez omijanie dni przestępnych do 1740 r. W 1700 r. różnica w kalendarzu szwedzkim względem gregoriańskiego wynosiła 10 dni, zob. Jan GLETE, *Swedish Naval Administration, 1521–1721. Resource Flows and Organisational Capabilities*, Leiden–Boston 2010, s. XXI.

⁹ Tekst został opublikowany w: Stanisław PIOTROWICZ, *Przyczynek do charakterystyki Augusta II*, *Kwartalnik Historyczny*, R. 26: 1912, s. 83–87. Natomiast polityczne plany Augusta II omówił Jacek Staszewski, zob. Jacek STASZEWSKI, „*Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...*”. *Szki-ce i studia z czasów saskich* (Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, nr 168), Olsztyn 1997, s. 69–95.

¹⁰ Johannes KALISCH, *Sächsisch-polnische Pläne zur Gründung einer See- und Handelskompanie am Ausgang des 17. Jh.*, [in:] *Um die Polnische Krone: Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, bearb. v. Johannes KALISCH, Józef GIEROWSKI, Berlin 1962, s. 45–69.

¹¹ B. DYBAŚ, op.cit., s. 138–140.

Na kolejne morskie przedsięwzięcia Augusta II nie przyszło długo czekać. Pojawiły się wraz z rozpoczęciem wielkiej wojny północnej. Tym razem król-elektor zamierzał wzmocnić swoją pozycję poprzez aneksję Inflant utraconych przez Rzeczpospolitą wskutek wojen ze Szwecją w latach dwudziestych XVII w. i definitywnie przez pokój oliwski w 1660 r. Zbyt słaby, aby samemu rzucić wyzwanie Szwecji, zawiązał w tym celu sojusz z królem duńskim Fryderykiem IV oraz carem rosyjskim Piotrem I¹². Wszystkich łączyła wspólnota interesów. Pierwszy ze wspomnianych aliantów Augusta pragnął odzyskać utracone przez Danię w wyniku wcześniejszych wojen zwierzchnictwo nad księstwem holsztyńskim – ówczesnie satelitą szwedzkim. Drugi zamierzał zyskać dostęp do Bałtyku umożliwiający łatwiejszy niż dotychczas zbyt rosyjskich towarów, a tym samym rozwój handlu. Ze wspomnianych członków sojuszu jedynie Dania dysponowała marynarką zdolną mierzyć się z flotą szwedzką i to na jej barkach miały spocząć wszelkie morskie operacje przeciw Szwedom, a także osłona działań pozostałych sojuszników. Początkowe miesiące wojny okazały się jednak zdecydowanie niepomyślnie dla koalicjantów. Młody szwedzki monarcha Karol XII został wsparty na morzu przez gwarantów niezależności Holsztynu: Anglię i Niderlandy, które wysłały na Bałtyk zespół 23 okrętów pod wodzą admirałów George'a Rooke'a i Philipsa van Almondego. Przy współdziałaniu armii i floty szwedzkiej z połączoną flotą angielsko-niderlandzką, po krótkiej kampanii (25 III–18 VIII 1700) Szwedzi wyeliminowali z wojny Duńczyków, blokując marynarkę duńską w Sundzie i pozbawiając ją możliwości manewru. Armia szwedzka pod wodzą swojego króla dokonała zaś desantu na Zelandię, zagrażając duńskiej stolicy. Fryderyk IV zmuszony był prosić o pokój, który podpisano w Travendal 18 VIII 1700 r. Nie powiodły się także plany Augusta II, by z marszu fortem opanować Rygę, przez co saska armia zamarła w oblężeniu miasta. Udało się co prawda Sasom opanować strategicznie położone fort Kobron (14 II 1700) i twierdzę Dünamünde (14 III 1700), lecz bez wsparcia cara Piotra I, który zwlekał z włączeniem się do walki, dopóki nie zakończy wojny z Turcją, o szybkim rozstrzygnięciu kampanii nie mogło być mowy¹³.

¹² Treść traktatu drezdeńskiego (sasko-duńskiego) z 15/25 IX 1699 r. zob. *Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704: Historiska handlingar*, Del. 19, No 2, utg. Carl HALLENDORFF, Stockholm 1908, s. 80–86; a traktatu prieobrażenskigo (rosyjsko-saskiego) z 11/21 X 1699 r. zob. *ibid.*, s. 97–101.

¹³ K. JAROCHOWSKI, *op.cit.*, s. 296–300, 311–312; Roger C. ANDERSON, *Naval wars in the Baltic during the sailing-ship epoch, 1522–1850*, Londyn 1910, s. 133–136; Jan WIMMER, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1956, s. 49–55; Robert I. FROST, *The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721* (Modern Wars in Perspective), Harlow 2000, s. 226–229. O pierwszym roku wojny w Inflantach zob. Maciej TRĄBSKI, *Oblężenie i kapitulacja twierdzy Kokenhauzen (2–7 X 1700)*, *Zapiski Historyczne*, t. 83: 2018, z. 3, s. 59–82, DOI: <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.41>; Grzegorz SZYMBORSKI, *Wy-*

Od pierwszych dni wojny w Inflantach ważną kwestią było zapewnienie dostaw zaopatrzenia dla saskiej armii oraz osłony morskiej tego teatru działań. Z racji na oczywiste trudności transportu lądowego (znaczna odległość, niska jakość dróg) w pierwotnych planach koalicjantów miało być ono przesyłane drogą morską na szlaku Gdańsk–Połoga¹⁴ i dalej lądem aż pod Rygę. Szlak transportowy z Gdańska zaczął funkcjonować już w 1699 r.¹⁵ Eskortę dla takich konwojów w myśl układów sasko-duńskich miały zapewnić fregaty marynarki duńskiej¹⁶. Jednak na wiosnę 1700 r. obiecane okręty nie nadeszły, mimo ustawicznych saskich ponagleń; po traktacie w Travendal posłanie Sasom jakichkolwiek okrętów w ogóle nie było już możliwe. Gwarancje, których traktatowi udzieliły Anglia i Holandia, zakazywały Fryderykowi IV wspierania dotychczasowego sojusznika, toteż – jak się okazuje – jeszcze w połowie sierpnia 1700 r., zanim wieści o zawarciu układu w Travendal dotarły pod Rygę (29 VIII 1700¹⁷), August II zdecydował się stworzyć własną niewielką flotyllę kaperską. Według Przemysława Smolarka w obliczu niekwestionowanej dominacji szwedzkiej floty na Bałtyku domniemane pierwotne zadanie, czyli osłona konwojów z zaopatrzeniem dla walczącej armii saskiej, się zdezaktualizowało. Twierdził on, że nie należy zatem wiązać tego przedsięwzięcia z chęcią utrzymania funkcjonowania tego szlaku lub morskiej blokady Rygi i jej szwedzkiego zaplecza. Zadaniem głównym, jakie miało przyspaść flotylli, było – jak napisał historyk – „najprawdopodobniej, nękanie i dezorganizacja żeglugi przeciwnika”¹⁸.

Król najprawdopodobniej jednak nie wpadł na pomysł wystawienia flotylli sam osobiście – P. Smolarek na podstawie lektury listów Fryderyka IV do posła duńskiego w Warszawie Adama Frederika Trampego stwierdził, że po kapitulacji Danii myśl tę mogli podsunąć Augustowi duńscy dyplomaci działający początkowo na własną rękę, bez wiedzy duńskiego monarchy¹⁹. Inspiracja mogła jednak wyjść także z bliższych Augustowi II kręgów. Jednym z zaangażo-

---

prawa Fryderyka Augusta I do Inflant w latach 1700–1701 w świetle wojny domowej na Litwie, Zabrze–Tarnowskie Góry 2015.

¹⁴ Projekty rozbudowy tego portu na Żmudzi pojawiły się jeszcze za panowania Jana III Sobieskiego. Po jego śmierci i przejęciu Połogi z rąk Marii Kazimiery w 1698 r. August II chciał iść w ślady swojego poprzednika, zob. Kazimierz PIWARSKI, *Polityka bałtycka Jana III Sobieskiego w latach 1675–1679*, [in:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora dra Waclawa Sobieskiego*, Kraków 1932, s. 197–265; Waclaw ODYNEC, *Połoga – bałtycki port Sobieskich*, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka, t. 51: 1996, nr 1–3, s. 166–167.

¹⁵ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 334.

¹⁶ Artykuł 7 traktatu drezdeńskiego z 15/25 IX 1699 r., zob. *Handlingar*, s. 83.

¹⁷ Jacek BURDOWICZ-NOWICKI, *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706*, Kraków 2013, s. 209.

¹⁸ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 335.

¹⁹ *Ibid.*, s. 341–342.

wanych w utworzenie królewskiej flotyli był gen. Michał Brandt. Ów zasłużony w służbie Rzeczypospolitej oficer był autorem osobnego memoriału-projektu powołania kaprów na służbę królewską. Projekt ten, o nieznanym dacie powstania, podkreślał przede wszystkim możliwość zadania Szwedom dotkliwych strat przy niewspółmiernie niskich kosztach właśnie przez działania kaperskie na morzu. Wskazywał na konieczność uzyskania sekretnych gwarancji nietykalności królewskich kaprów przez m.in. Anglię, Danię, Holandię i Portugalię, a także przewidywał zakup czterech statków do działalności kaperskiej²⁰. Bazując na poszlakach zawartych w tekście projektu (wspomnienie o koronacji królewskiej Fryderyka I Pruskiego), P. Smolarek datował jego powstanie na rok 1701 r.²¹

Akt inicjujący działalność kaperską w imieniu Augusta II wystawiony został przezeń w obozie saskim pod Rygą 15 VIII 1700 r.²² Komisarz Cuypercrona w raporcie z 19 III 1701 r. przesłał jego odpis Karolowi XII. Niestety, nie sprecyzował, jak dokładnie przechwycił dokument, ograniczając się do wzmianki, że kopia patentu polskiego kapra bazującego w Zatoce Puckiej „wpadła mu w ręce”²³. Dokument rozpoczyna pełna tytulatura Augusta II. Po niej następuje krótka arenga i promulgacja, w której władca wyjaśniał powód wystawienia pisma. Miało być nim prowadzenie sprawiedliwej wojny („rechtmäßiger Krieg”) ze Szwecją, upoważniającej go do występowania zbrojnie przeciwko wszelkim jej podmiotom na morzu. Służyć miało temu wystawianie listów kaperskich („Commissiones”) kapitanom-ochotnikom. Następnie podana jest dyspozycja: z racji tego, że zabiegi o takie patenty bezpośrednio u króla byłyby zbyt uciążliwe dla zainteresowanych, August dawał prawo i pełną moc ich wystawiania w swym imieniu swojemu rezydentowi przy dworze duńskim Johannowi de Schademu. Patenty miały legitymizować działalność kaperską, a także poświadczać wszelkie zdobyte wskutek niej towary, dobra, statki, pieniądze

---

²⁰ Project wie Ihro Mayst. von Pohlen Schiffe unter dero Flaggen im Baltischen Meer haben könnten, Archiwum Państwowe w Łodzi, Zbiór Bartoszewiczów, nr 69, s. 7–10; polski przekład zob. Zygmunt BROCKI, Władysław DRAPPELLA, *Nieznany projekt utworzenia floty kaperskiej za Augusta II Sasa*, [in:] *Materiały z zakresu historii techniki, gospodarki i terminologii morskiej*, t. 2, Gdańsk 1951, s. 21–23.

²¹ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 334.

²² Proklamacja Augusta II o powołaniu floty kaperskiej, obóz pod Rygą, 15 VIII 1700 (kopia), Riksarkivet w Sztokholmie (dalej cyt. RS), *Diplomatica Polonica* (dalej cyt. DP), vol. 256, [brak paginacji]. W tym i następnym omawianym dokumencie brakuje informacji o stylu datacji (starym lub nowym). Zakładam, że w zapisie posłużono się kalendarzem gregoriańskim. Przywoływanego aktu nie znał P. Smolarek, zob. P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 327–353.

²³ „Vorgestern fielle mir zu die hand Copia des in der Putzigerwyck liegende Pollnischen Capers Commission”, zob. P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 19 III 1701, RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

i ruchomości jako prawomocnie zdobyte²⁴. Król obejmował swoim patronatem kaprów, a także wszystkie działania, jakie rezydent uznałby za stosowne z nimi w tym zakresie przedsięwziąć. August II wydawał ponadto dyspozycje dla swoich służb na lądzie i morzu, aby okazicielom takiego patentu udzielały pomocy i ochrony oraz pozwoliły w sposób wolny wchodzić i wychodzić z portów kurlandzkich i innych pozostających we władaniu króla polskiego. Dotyczyło to też prawa zbywania („Absetzung”) tam swojej zdobyczy. Dokument kończy koroboracja o opatrzeniu pisma pieczęcią sygnetową króla („Cammer Signet”) i podaniu go do druku²⁵. Dokument należy uznać za swoistą licencję generalną, którą August II zdecydował się uprawomocnić powstanie flotylli. Szczegóły kontraktu, jaki zawierałby każdy nowo zaciągnięty na służbę kapitan, miały już zostać zapisane w osobnych imiennych patentach wydawanych przez Johanna de Schadego.

Jedyny znany nam dokument tego rodzaju został wystawiony niejakiemu Cornelisowi Neuvellowi²⁶ w Kopenhadze 19 X 1700 r. Upoważniał on do atakowania i zdobywania napotkanych na morzach Północnym i Bałtyckim „osób, statków, dóbr, pieniędzy, towarów i ruchomości” („Persohnen, Schiffen, Gutter, Gelder, Wahren, und Effecten”) przynależących do Korony Szwedzkiej i jej prowincji. Zajmując szwedzkie statki jako własność króla polskiego, kapitan kaperskiego okrętu miał prawo wprowadzania ich do portów kurlandzkich lub innych pozostających we władaniu Wettina oraz zbywania tam owej zdobyczy. Odbiorcy patentu nakazano ponadto przysiąc, że nie podejmie żadnych kroków ani przeciwko statkom i okrętom wyposażonym w podobne paszporty wystawione przez polskiego monarchę, ani przeciw jednostkom państw lub miast sojuszniczych. Nie mógł on także zbywać zdobytych dóbr, dopóki w portach docelowych nie dokona się prawomocne potwierdzenie łupu przez ludzi desygnowanych do tego przez króla („von Jhro Königlische Majestät von Pohlen dazü denominirte Persohnen”). W dalszej części umieszczono deklarację przyjaźni względem postronnych państw i prośbę o „dobre usługi” oraz dyspozycję, aby wszystkie służby Augusta II, lądowe i morskie, służyły Neuvellowi – na jego żądanie – wszelką pomocą. Dokument kończy krótka koroboracja z podpisem i pieczęcią de Schadego. Swoją kontrasygnatą za zgodność

---

²⁴ „Kraft diesses vollkommens Macht und Gewalt ertheillet haben, dergleichen Commissiones undt Freybrieffe in Unserem Nahmen an die begehrende zu ertheillen mit ihnen wegen des aus denen auffgebrachten Wahren, Guttern, Schiffen, Geldern undt Effecten”, Proklamacja Augusta II o powołaniu floty kaperskiej, 15 VIII 1700 (kopia), RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

²⁵ Druku takiego nie notuje Estreicher, por. Karol ESTREICHER, *Bibliografia polska*, t. 9: *Spis chronologiczny*, Kraków 1888, s. 1–6.

²⁶ Cornelis Neuvell – kaper, dowódca fregaty „Postilion”, od 19 X 1700 r. w służbie Augusta II, jego bliższe personalia pozostają nieznanne.

z oryginałem i datą 19 X 1700 r. opatrzył on również wydaną dla Neuvela kopię wspomnianej królewskiej proklamacji²⁷.

Pod obydwoma omówionymi dokumentami, czyli pod królewską proklamacją i listem kaperskim (pełnomocnym) de Schadego, widnieją podpisy Corneliisa Neuvela, z datą 9 XI 1700 r. i lokalizacją na pokładzie fregaty „Postillion”²⁸. W obu wypadkach użył on także tytułu kapitana króla polskiego („Ihro Konig. Mayst. von Pohlen bestalter Captain zu See”). Co ciekawe, najprawdopodobniej zanim Neuvel otrzymał oficjalny patent kaperski, udało mu się zdobyć szwedzki statek „Jung Frau Elizabeth”²⁹. Świadczy o tym adnotacja zamieszczona obok jego podpisu pod patentem wydanym przez de Schadego. Jako osobny dodatek do wspomnianych papierów można potraktować glejt Neuvela dla szypra Jana Fincka i jego towarzyszy datowany z pokładu „Postilliona” 14 XI 1700 r. Dowiadujemy się z niego, że kapitan przechwycił „Jung Frau Elizabeth”, na której pokładzie znajdowali się wspomniany szyper, pasażer o nazwisku Sinclair, szturman³⁰ i dwóch innych ludzi. Wystawca (Neuvel) upraszał, aby wymienionym osobom pozwolono na swobodny przejazd w dowolnym kierunku³¹.

Nasuwa się pytanie, dlaczego mimo wystawienia patentu dla Neuvela 19 X 1700 r. potwierdził on podpisem jego otrzymanie dopiero 9 listopada? Tymczasem wiemy, że już wcześniej zdobył on „Jung Frau Elizabeth”. Znaczyłoby to, że występował zbrojnie przeciwko szwedzkiemu frachtowi, nie mając jeszcze oficjalnych pełnomocnictw. Dziwnym byłoby jednak, gdyby Neuvel wyruszył na morze, nie mając dokumentów autoryzujących jego działalność. Wiązałoby się to z ryzykiem uznania go za pospolitego pirata i w razie przechwycenia (przez okręt dowolnej nacji) – możliwego aresztowania i egzekucji. Odpowiedzi na to pytanie jak dotąd nie znamy, być może przyniosą ją dalsze poszukiwania archiwalne.

Działalność kaperska pod patronatem króla polskiego zapoczątkowana omówioną sierpniową proklamacją od jesieni 1700 r. zaczęła się dość pręźnie

---

²⁷ List kaperski J. de Schadego dla C. Neuvela, Kopenhaga, 19 X 1700 (kopia), RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

²⁸ Dane techniczne tej jednostki pozostają nieznane. Termin „fregata” mógł wówczas odnosić się zarówno do lekkiego trójmasztowca, jak i jednostki o innym takielunku, budowanej z naciskiem na zwrotność i szybkość, predestynowanej do efektywnej działalności korsarskiej.

²⁹ Szwedzka szmaka (mały statek rybacki, wykorzystywany także jako transportowiec), rola załogi tego statku z 21 IV 1700 r. zachowana w: „Om Smacken Jungfru Elisabeth 1700”, RS, Militaria (dalej cyt. M), vol. 1858, [brak paginacji].

³⁰ Szurman (niem. Steuermann) – sternik, oficer nawigacyjny.

³¹ Glejt C. Neuvela dla J. Fincka, fregata „Postillion”, zob. Om En Polsk Kapare 1700, 14 XI 1700 (kopia), RS, M, vol. 1858. Tekst został wspomniany, lecz nieopublikowany przez P. Smolarkę, żadna z wymienionych osób nie pojawia się w innych dokumentach; zob. P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 327–353.

rozwijać. Jedną z baz nowo powstałej siły zbrojnej stała się Zatoka Pucka. Powiększanie się floty i rozwój kaperskiej działalności z tego miejsca nie uszło uwadze szwedzkiego rezydenta w Gdańsku. Od listopada 1700 r. ustawicznie raportował o niej Karolowi XII, alarmując o potrzebie wysłania do Pucka dwóch–trzech fregat w celu pacyfikacji kaperskiego gniazda. Jak podawał Cuypercrona, do końca 1700 r. na wodach zatoki zjawiły się trzy okręty pod polską banderą. Pierwszym z nich był nieznany z imienia okręt, uzbrojony w sześć armat i cztery falkonetki („mit 6 Canonen 4 Bahsen”) oraz obsadzony 40-osobową załogą. Dowodził nim Duńczyk Jan Tansen Huxbrie. Przybył on na wody zatoki Gdańskiej 12/23 XI 1700 r. wraz ze szwedzkim przyzem³², który odesłał do Pucka – nie mógł udać się tam bezpośrednio z racji zbyt głębokiego zanurzenia i sam zakotwiczył pod Helem³³. Kolejny okręt przybył przed 16/27 listopada i zatrzymał się przy Mierzei Helskiej („Nahrung”)³⁴. Ostatnia jednostka zjawiła się pod Helem 28 XI/9 XII 1700 r., a uzbrojona była w 14 armat i falkonetów („Canonen und Bahsen”) i obsadzona 40-osobową załogą³⁵. Jeden z tych dwóch okrętów to najprawdopodobniej fregata „Postillion” – trudno sądzić, aby odpisy patentów dla jej kapitana wpadły szwedzkiemu agentowi w Gdańsku w ręce, gdyby Cornelis Neuvell nigdy tu nie zawiązał. Co więcej, w raporcie z 16/27 XI 1700 informującym o przybyciu pod Puck polskich kaprów Cuypercrona donosił także o zakupieniu w Lubecie przez króla polskiego czterech statków dla celów kaperskich³⁶. Zakup taki mógł być związany z realizacją wspomnianego projektu Brandta, można zatem przypuszczać, że Brandt mógł go spisać i przedstawić Augustowi II jeszcze późnym latem lub jesienią 1700 r., a nie jak dotychczas sądzono, dopiero w zimie 1701 r. W dwa tygodnie później Szwed relacjonował, że polski rezydent w Gdańsku³⁷ otrzymał od Augusta II 15 patentów korsarskich do rozdysponowania pomiędzy ewentualnych interesantów-ochotników gotowych wstąpić na królewską służbę. Od tej chwili miał sprawować opiekę nad działalnością kaprów królewskich w tym

---

³² Pryz – zdobyty statek nieprzyjacielski.

³³ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 13/24 XI 1700, list opublikowany w: P. SMOLA-REK, *Próba zorganizowania floty*, s. 344.

³⁴ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 16/27 XI 1700, list opublikowany w: P. SMOLA-REK, *Próba zorganizowania floty*, s. 344.

³⁵ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 30 XI/11 XII 1700, list opublikowany w: P. SMOLA-REK, *Próba zorganizowania floty*, s. 348.

³⁶ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 16/27 XI 1700, list opublikowany w: P. SMOLA-REK, *Próba zorganizowania floty*, s. 344.

³⁷ Prawdopodobnie był nim David Schüller, rezydent króla Augusta II w Gdańsku przed 1710; zob. *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden*, Bd. I: 1648–1715, bearb. v. Ludwig BITTNER, Lothar GROSS, Berlin 1936, s. 414.

rejonie³⁸. Nie mamy jednak żadnych wiadomości, czy jakichkolwiek żeglarzy udało się mu zwerbować. W tym samym czasie do Pucka przybył sam gen. Michał Brandt i od razu zaangażował się w sprawy eskadry – od co najmniej 11/22 grudnia kierował on pracami fortyfikacyjnymi pod Puckiem mającymi wzmocnić port dla osłony bazujących tu kaprów³⁹.

Tymczasem stosunki Augusta II z duńskim eks-sojusznikiem uległy znacznemu ochłodzeniu. Dwór kopenhaski, jeśli nawet początkowo tolerował całą sprawę, nie chciał mieć nic wspólnego z kaperskim przedsięwzięciem króla-elektora. Fryderyk IV, posłyszawszy o podsunięciu królowi polskiemu przez pewnych ludzi pomysłu wystawienia kaprów („welchergestalt von hieraus von einigen dem Könige in Polen an die Hand gegeben worden”), na saską propozycję przyjęcia szerszego patronatu nad formowaniem floty, 13 XI 1700 r. kategorycznie tego odmówił i nakazał swemu warszawskiemu przedstawicielowi A. Trampemu, by odwoził Augusta II od takich projektów⁴⁰. W tydzień później (20 XI 1700) duński monarcha wydał uniwersał, w którym pod groźbą surowych kar zabraniał swoim poddanym zaciągania się na pokłady jakichkolwiek bałtyckich kaprów (w domyśle: królewsko-polskich)⁴¹. Według relacji Trampego dla Fryderyka IV z 2 XII 1700 r. król polski miał mieć wówczas w swojej służbie na Bałtyku około 15 okrętów kaperskich⁴². Liczba ta wydaje się imponująca; możliwe jednak, że chodziło tylko o liczbę wystawionych *in blanco* patentów (co potwierdzałoby relację Cuypercrony), mogła to być też swego rodzaju propaganda sukcesu rozgłaszana przez dwór Augusta II.

Rozpoczęta jesienią 1700 r. działalność kaperska prowadzona z Zatoki Puckiej zamarła z końcem grudnia z powodu zamarznięcia Bałtyku utrzymującego się do lutego roku następnego. Po zimowej przerwie w działaniach wiosną 1701 r. operacje wznowiono. Kaprom udało się uprowadzić do Pucka kilka statków szwedzkich, w tym jeden z ładunkiem sera, wycenionym na 148 guldenów⁴³.

---

³⁸ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 30 XI/11 XII 1700, list opublikowany w: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 344.

³⁹ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 11/22 XII 1700, list opublikowany w: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 350.

⁴⁰ Fryderyk IV do Adama Frederika Trampe, Kopenhaga 13 XI 1700, list opublikowany w: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 339.

⁴¹ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 341–342; Uniwersał Fryderyka IV z 20 XI 1700 r., RS, *Diplomatica Danica*, vol. 110, k. 353r (drukowany oryginał w j. duńskim).

⁴² Adam F. Trampe do Fryderyka IV, Warszawa, 2 XII 1700, list opublikowany w: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 345.

⁴³ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 12 III 1701, list opublikowany w: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 351.

Flotyła Augusta II uderzała więc nie tylko w szwedzki fracht na Bałtyku, lecz także dezorganizowała zarazem wymianę handlową w tym rejonie⁴⁴. Jej działalność zwróciła również uwagę angielskiej opinii publicznej, choć nie zawsze wieści docierające nad Tamizę były ścisłe. Na początku stycznia 1701 r. na łamach periodyku „The English Post” donoszono, że August II odwołał swoich kaprów z Bałtyku, co miało jakoby zwiastować rychłe zawarcie rozejmu między walczącymi⁴⁵. Do porozumienia jednak nie doszło, a w kwietniu „The London Post” donosił o ponownym wysłaniu kaprów na morze⁴⁶. Wtedy jednak Szwedzi położyli kres wypadom kaperskim z Pucka, pacyfikując tamtejszą bazę. Omal nie doprowadziło to do wybuchu kryzysu politycznego między Szwecją a wciąż neutralną Rzeczpospolitą. W dniu 25 III/4 IV 1701 r. dwie fregaty pod banderą Karola XII – w tym „Neptunus”⁴⁷ pod dowództwem kpt. Heinricha von Lewena – przybyły na wody Zatoki Puckiej i odbiły jeden ze szwedzkich statków przyprowadzonych tam przez kaprów. Obecny w tym czasie na wodach zatoki okręt kaperski, ostrzeliwując się, uciekł pod Puck, gdzie wpadł na mieliznę. Dowódca fregat, widząc to, nakazał wysłać za nim dwie szalupy, aby go spalić, lecz zdecydowany opór ze strony puckiego garnizonu udaremnił ten zamiar. Stało się to powodem interwencji wojewody pomorskiego Jana Gnińskiego⁴⁸ u Cuypercrony. Przedstawiając swoją wersję wydarzeń, wojewoda oświadczył, że ścigając kapra, szwedzkie okręty ostrzelały także miasto Puck, którego saski garnizon odpowiedział ogniem ku wysiadającym na brzeg załogom szwedzkich szalup. Zażądał przy tym, aby Rzeczpospolitej – niebędącej stroną w toczącym się konflikcie – oszczędzono wrogich działań. Komisarz obiecał zbadać całą sprawę. Zanim do tego doszło, kolejny

⁴⁴ Uniwersał Fryderyka IV przeciwko kaperstwu bałtyckiemu spowodowany miał być suplikami dyplomatów szwedzkich i holenderskich zatroskanych o swobodę handlu morskiego; zob. P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 342.

⁴⁵ „King has vacated the Commissions of all those Privateers [...] which gives great hopes that a Treaty of Accommodation will be commenc'd in a little time”, *The English Post*, nr 37, 6 I 1701, [brak paginacji].

⁴⁶ „There is a talk, that we shall again fit out some Privateers to go to Sea, with Polish Commissions”, *The London Post*, nr 283, 7 IV 1701, [brak paginacji].

⁴⁷ „Neptunus” – szwedzka 16-działowa fregata o wyporności 150 ton, zbudowana w 1688 r. w Kalmarze, zatonała w 1703 r.; zob. J. GLETE, *op.cit.*, s. 730.

⁴⁸ Jan Gniński – wojewoda pomorski w latach 1694–1703; zob. Adam PRZYBOŚ, Janusz WOLIŃSKI, *Jan Gniński (ur. ok. 1655, zm. 1703)*, [in:] *Polski słownik biograficzny* (dalej cyt. PSB), t. 8, Wrocław–Kraków–Warszawa 1959–1960, s. 152. Wydaje się, że P. Smolarek błędnie zinterpretował treść relacji i uznał, że to nie Gniński, lecz wojewoda inowrocławski Franciszek Gałecki posłał do Cuypercrony i miał z nim potem mówić, zob. P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 352. Gałecki oraz Tomasz Działyński (ówcześnie krajczy koronny) zostali przez Gnińskiego wyznaczeni jako posłańcy do przygotowania spotkania ze Szwedem, zob. idem, *Franciszek Gałecki (zm. 1711)*, [in:] PSB, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 241–243; Kazimierz PIWARSKI, *Tomasz Działyński (zm. 1714)*, [in:] PSB, t. 6, Kraków 1948, s. 98–99.

poślaniec od wojewody doniósł o splądrowaniu przez Szwedów wioski „Esther”⁴⁹ i stanowczo zażądał wstrzymania wrogich działań, Cuypercrona jednak nie dał wiary polskim doniesieniom⁵⁰.

Kilka dni później dowódca fregaty „Neptunus” i całej eskadry, kpt. Heinrich von Lewen w oficjalnym piśmie do Cuypercrony stwierdził kategorycznie, iż jego ludzie nie byli prowodyrami całego zajścia, lecz że to miasto broniło kaprów. Ścigając załogę okrętu kaperskiego, która opuściła go i uciekła do Pucka, Szwedzi wsiąść mieli z szalup i podejść pod mury miejskie. Wówczas polsko-saski garnizon ostrzelał ich i zmusił do cofnięcia się. Von Lewen wyraził zdumienie, że miasto bierze „morskich zbójców” („Seerauber”) pod swoją protekcję, tym bardziej że on sam – jak pisał – starał się nie podejmować żadnych wrogich kroków względem Rzeczypospolitej. Zaprzeczył, jakoby jego ludzie mieli plądrować nadbrzeżne wsie, a on sam ostrzelać z armat Puck. Zaznaczył, że stanął w odległości 1,5 mili szwedzkiej od miasta, daleko poza zasięgiem strzału armatniego⁵¹. Obiecał złożyć raport admiralicji i królowi, jednak chciał zasięgnąć opinii komisarza, co w takiej sytuacji powinien zrobić z wciąż znajdującym się w Zatoce Puckiej polskim okrętem i jego załogą – zaprzestać z nimi walki i odplłynąć czy też skończyć sprawę zbrojnie⁵².

Cuypercrona odpowiedział 13 IV 1701 r., że co prawda mówi się już o naruszeniu pokoju między Szwecją a Rzeczpospolitą („Sie sprechen schon von Friedensbruch”), uważał jednak, że w obliczu nadchodzącego sejmu⁵³ należy

⁴⁹ Przemysław Smolarek odczytał tę nazwę jako „Ethlek”; jednak bliższa analiza rękopisu wskazuje, że zapisano „Esther” – wszystkie nazwy własne miejscowości polskich zapisane są bowiem przez Cuypercronę nie pismem neogotyckim (Kurrentschrift), lecz quasi-italikami. Możliwe, że pod mianem tym kryje się Jastarnia, niem. „Heisternest”, por. P. Smolarek, *Próba zorganizowania floty*, s. 352.

⁵⁰ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk 9 IV 1701, RS, DP, vol. 256, [brak paginacji]; streszczenie tegoż zob. P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 352.

⁵¹ „Wir noch woll 1½ Schwedische meillen die von liegen”, nie wiadomo, jaką miarą posłużył się von Lewen, czy milą szwedzką (szw. mil) mierzącą wówczas ok. 10 688,54 m, czy szwedzką milą morską (szw. sjömil) o długości 7420 m. Odległość od Pucka, w jakiej stanęły szwedzkie fregaty, wynosiłaby zatem od 16 do 11 km. Drugi wariant wydaje się bardziej prawdopodobny, oznaczałoby to bowiem, że okręty zatrzymały się tuż przed tzw. Rybitwią Mielizną, czyli pasem płycizn tak wtedy, jak i obecnie ciągnących się w poprzek Zatoki Puckiej od Rewy aż do Kuźnicy. Zob. *Mil*, [in:] *Nordisk familjebok*, Bd. 10, utg. John ROSEN, Theodor WESTRIN, Stockholm 1886, s. 1571; *Sjömil*, [in:] *Nordisk familjebok*, Bd. 14, utg. J. ROSEN, Th. WESTRIN, Stockholm 1890, s. 1193; Erik J. DAHLBERG, *Tabula Geographica exhibens districtum inter Weichselmundam et promontorium Reesehöeft*, [in:] Samuel PUFENDORF, *De Rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege Gestis Commentariorum Libri Septem*, Norymberga 1696, Tabl. n. 8.

⁵² H. von Lewen do P. Cuypercrony, fregata „Neptunus”, 2/13 IV 1701 (kopia), RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

⁵³ Sejm obradował w dniach 30 V–18 VI 1701 r. w Warszawie, zob. *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*, red. Leszek WIERZBICKI, Dariusz KUPISZ, Warszawa 2021, s. 214.

ten eksces załagodzić. Sugerował wymijająco, że komandor powinien trzymać się posiadanych rozkazów dotyczących zwalczania kaprów. Jednostkę kaperską najlepiej byłoby spalić („Seerauber Gefääss in Brandt stecken”), tak jednak, aby nie sprowokować zbrojnej odpowiedzi sasko-polskiej załogi z fortyfikacji na lądzie. Szwedzki komandor mógł także spróbować oficjalnie zażądać od nich wydania kapitana-kapra lub spalenia jego okrętu, na ewentualne protesty polskiej strony odpowiadając, że to, co dzieje się na morzu, Rzeczypospolitej w żaden sposób nie dotyczy. W przypadku niepowodzenia takich prób komandor winien pozostać pod Puckiem i oczekiwać nadejścia dalszych rozkazów admiralicji, unikając przy tym zatargów z polskimi oddziałami na lądzie⁵⁴. Na kartach swojej głównej relacji do Karola XII Cuypercrona żalił się, że nie może już zaprezentować wersji strony szwedzkiej polskim panom, gdyż dzień wcześniej wyjechali oni z Gdańska. Z kolei dowodzący oddziałami na wybrzeżu gen. Brandt zakazał swoim żołnierzom dalszych wrogich kroków przeciwko Szwedom i nakazał pozwolić tym ostatnim na swobodny zakup prowiantu oraz innych artykułów z ładunku⁵⁵. Prawdopodobnie i on starał się oddalić ryzyko niepożądanego eskalacji konfliktu.

Kwietniowe wydarzenia, jak się wydaje, definitywnie zastopowały aktywność kaperską z puckiej bazy. Szwedzi pozostali na zatoce i rotacyjnie monitorowali ten rejon, przez długi czas nie podejmując żadnych wrogich działań przeciwko okrętowi kaperskiemu wciąż leżącemu na mieliźnie pod Puckiem. Wreszcie wczesnym rankiem 7 VI 1700 r. udało się Szwedom unieszkodliwić okręt pod banderą króla polskiego („mit des Königs von Pohlen Flagge von der grossen Mast wehende”), paląc go i całkowicie niszcząc. Dokonał tego kapitan Rosenwall, dowódca fregaty „Postiljon”⁵⁶ (jak widać nazwa ta była w ówczesnych flotach popularna, skoro nosiły ją i okręty szwedzkie, i królewsko-polskie). Niemniej jednak Cuypercrona podkreślał, że przedstawiciel króla polskiego w Gdańsku wciąż próbował rekrutować kapitanów do służby kaperskiej⁵⁷. Pacyfikacja puckiej bazy nie zakończyła jednak zbrojnej działalności z ramienia Augusta II na Bałtyku. W majowym numerze z 1701 r. „The English Post” donosił, że jednym z powodów wprowadzenia przez Karola XII blokady handlu szwedzkiego z Kurlandią był fakt, że Kurlandczycy tolerowali wprowadzanie do swoich portów szwedzkich statków zdobytych przez polsko-kró-

⁵⁴ P. Cuypercrona do H. von Lewena, Gdańsk, 13 IV 1701 (kopia), RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

⁵⁵ P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 16 IV 1700, RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

⁵⁶ „Postiljon” – szwedzka 20-działowa fregata o wyporności 275 ton, zbudowana w 1701 r. w Karlskronie, zatona w 1714 r.; zob. J. GLETE, op.cit., s. 729.

⁵⁷ „Es sindt zwar noch verschiedene Koniglich – Polnische Commisiones zur Seerauberey verhanden, und bemühen sich umb Rheder”, zob. P. Cuypercrona do Karola XII, Gdańsk, 11 VI 1701, RS, DP, vol. 256, [brak paginacji].

lewskich kaprów⁵⁸. Jako jeden z warunków ponownego ustanowienia wolnej żeglugi król szwedzki zażądał, by Kurlandczycy zakazali im wchodzenia do portów Kurlandii⁵⁹. Według „The English Post” działania kaperskie na Bałtyku miały trwać jeszcze do początku września 1701 r., kiedy to pod Dünamünde „polscy” kaprzy poddali się Szwedom⁶⁰.

Do pomysłów kaperskich August powracał później co najmniej dwukrotnie. Pierwszy raz w 1713 r., gdy na służbę u króla polskiego wstąpił Duńczyk Hans Aageson, kapitan galiota⁶¹ „Der Grüne Drache”, którego zadaniem było eskortowanie konwojów z zaopatrzeniem dla wojsk saskich na Pomorzu Zachodnim. Łupił on jednak przy tym także niektóre handlujące ze Szwecją statki gdańskie, co zakończyło się aresztowaniem kapra przez władze tego miasta⁶². Z kolei w 1716 r., gdy car Piotr I zażądał od Gdańska wystawienia trzech fregat korsarskich mających wspomóc wysiłek wojenny sojuszników na Bałtyku, August II podjął w pewnym stopniu współpracę w tej kwestii⁶³. Okręty te nosić miały królewską polską banderę, a ich dowódcy mieli być mianowani przez polskiego monarchę, faktycznie jednak skład ich załóg mieli w większości stanowić żeglarze rosyjscy, a okręty działać miały raczej w interesie rosyjskim niż polskim⁶⁴. W Gdańsku rzeczywiście zbudowano wspomniane okręty, ale choć sprawę poruszano w kontaktach dyplomatycznych polsko-rosyjskich jeszcze w latach 1718–1720, nigdy nie doszło do ich kompletnego wyposażenia, obsadzenia i wysłania na morze. Stały i niszczały aż do 1725 r., a po śmierci Piotra I zostały najprawdopodobniej rozebrane⁶⁵.

⁵⁸ „That the Courlanders suffered the King of Polands Capers to bring into their Havens Swedish Prizes”, *The English Post*, nr 95, 21 V 1701, [brak paginacji]. Por. *Theatrum Europaeum*, t. 16, s. 421, cyt. za: P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 335, przyp. 23.

⁵⁹ „Provided the Courlanders observe the agreements [...] and do not permit the King of Polands Capers to enter into their Ports”, *The English Post*, nr 101, 4 VI 1701 [brak paginacji].

⁶⁰ „The King of Poland’s Privateers near the Dunamunder Schans, have submitted to the Swedes”, *The English Post*, nr 142, 8 IX 1701 [brak paginacji].

⁶¹ Galiot – niewielki statek, używany do celów handlowych i transportowych, czasami we flotach wojennych do zadań patrolowych i łącznikowych.

⁶² Jerzy TRZOSKA, *Elbląski kaper króla Augusta Mocnego*, *Nautologia*, R. 27: 1992, nr 1–2, s. 13–16.

⁶³ Strona polska miała zająć się kwestiami organizacyjnymi. Na polecenie Augusta II ściągnięto z Prus tamtejszy regulamin floty i na jego podstawie opracowano regulamin służby dla planowanej flotyli kaperskiej, zob. J. Trzoska, *Kaprzy*, s. 73.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 58–59.

⁶⁵ Urszula KOSIŃSKA, *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*, Warszawa 2003, s. 30; Jerzy PERTEK, *Od Wielkiej Karaweli do 19-tysięczników. Szkice z dziejów morskich Gdańska*, Gdynia 1963, s. 105. Szerzej o kwestiach technicznych budowanych wówczas w Gdańsku okrętów zob. Krzysztof GERLACH, *Historia rozwoju fregat żaglowych*, Gdańsk–Warszawa 2019, s. 160–165.

Wydobycie na światło dzienne nowych materiałów archiwalnych zmienia poprzednie ustalenia co do genezy i funkcjonowania królewsko-polskiej flotyli kaperskiej w początkach wojny północnej. Skoro akt erygujący powstanie floty kaperskiej wydano 15 VIII 1700 r., na dwa tygodnie przed tym, zanim wieści o zawarciu układu w Travendal dotarły pod Rygę, to nie klęska Duńczyków skłoniła do tego Augusta II, lecz najwyraźniej już wcześniejsze trudności wojenne (skupienie większości sił na przeciwdziałaniu ruchom flot nieprzyjaciela, zablokowanie przezeń w Sundzie) i nawigacyjne (zła pogoda), z jakimi spotkała się marynarka duńska niebędąca w stanie wysłać pożądaných przez Sasów okrętów⁶⁶. Można przypuszczać, że nie chcąc dłużej polegać na „niedysponowanym” sojuszniku, August II zdecydował się wziąć sprawę we własne ręce. Oczywiście mogło stać się tak, że dokument erygujący powstanie flotyli faktycznie został przez Augusta II wydany z inspiracji Duńczyków (lub w porozumieniu z nimi) już po otrzymaniu wieści o ich kapitulacji, ale był celowo antedatowany na trzy dni przed Travendalem w celu obejścia problematycznego zakazu wspierania przez Danię dotychczasowych sojuszników. Wydaje się to jednak mało prawdopodobne – data jest zbyt późna, by mogła być propagandowo przekonująca.

Cel działalności flotyli nie musiał być też tak incydentalny, jak przypuszczał P. Smolarek. Jeśli przyjmiemy, że wszystkie cele wystawienia flotyli zawarto w oficjalnych patentach, to zadaniem kaprów nie musiała być już domniemana osłona szlaku transportowego z Gdańska do Inflant (bardzo już ryzykownego), lecz rzeczywiście, jak stwierdził gdański historyk, samodzielne przeciwdziałanie żegludze szwedzkiej. Zwróćmy jednak uwagę, że jako porty-bazy dla kaprów w obu dokumentach wymienione są przede wszystkim porty kurlandzkie. Jak wspomniano, w Zatoce Puckiej odnotowano pojawienie się jedynie kilku jednostek, toteż pozostałe (o ile faktycznie istniały) bazować musiały gdzie indziej, najpewniej właśnie w Kurlandii. Wskazywałoby to, że Zatoką Pucką jako baza kaperska miała charakter drugorzędny, a głównym teatrem działań kaprów pod polską królewską banderą były wybrzeża kurlandzko-inflanckie. Można postawić hipotezę, że wskazanie portów Kurlandii jako głównych baz działalności kaprów miało głębsze podłoże i obliczone było celowo na wspomoczenie wysiłku wojennego w tym rejonie. Z racji szczupłości sił Augusta II blokada morska Rygi rzeczywiście nie wchodziła w grę, lecz posiadanie kilku, kilkunastu lekkich okrętów i wykorzystanie ich tam do działań korsarskich mogło przynieść Sasom pewne korzyści – szarpiąc szwedzki fracht, obserwowano by zarazem ruchy Szwedów, przerzucających swe siły przez Bałtyk, być może namierzając także potencjalne miejsce koncentracji ich armii. Tym samym, choć nie na dużą skalę, jednostki te w zamyśle króla polskiego

---

⁶⁶ P. SMOLAREK, *Próba zorganizowania floty*, s. 336.

przeciwdziałałyby przerzutowi wojsk szwedzkich i ich zaopatrzenia w rejonie, gdzie byłoby to najskuteczniejsze i najbardziej dla przeciwnika dotkliwie. Również argumentacja Karola XII użyta w proklamacji o blokadzie handlu kurlandzkiego zdaje się potwierdzać, że tu właśnie krył się cel zasadniczy powołania kaprów. Z kolei opisywane przez gazety angielskie wycofanie kaprów z Bałtyku przez Augusta II w styczniu 1701 r. (o ile nie spowodowane wyłącznie zimową porą) i ponowne wznowienie ich działań kilka miesięcy później wskazują, że jedną z ról, jakie przypisano tej floty, mogło być potraktowanie jej jako dodatkowego środka nacisku w potencjalnych rokowaniach rozejmowych Augusta II z Karolem XII – rokowaniach, które niestety nie zakończyły się sukcesem.

FINANSOWANIE

Artykuł powstał jako rezultat badań sfinansowanych m.in. dzięki stypendium Fundacji Lanckorońskich z Brzezia nr 41-3/20 z 2021 r.

BIBLIOGRAFIA

- Anderson, Roger C. *Naval wars in the Baltic during the sailing-ship epoch, 1522–1850*. London: C. Gilbertwood, 1910.
- Bittner, Ludwig and Lothar Groß, eds. *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648)*, vol. 1: (1648–1715). Berlin: Gerhard Stalling Verlag, 1936.
- Brocki, Zygmunt and Władysław Drapella. “Nieznany projekt utworzenia floty kaperskiej za Augusta II Sasa.” In *Materiały z zakresu historii techniki, gospodarki i terminologii morskiej*, vol. 2, 21–23. Gdańsk: Koło Studiów nad Historią Techniki, Gospodarki i Terminologii Morskiej, 1951.
- Burdowicz-Nowicki, Jacek. *Piotr I, August II i Rzeczpospolita 1697–1706*. Kraków: Wydawnictwo Arcana, 2013.
- Dybaś, Bogusław. “Przyczynek do polityki morskiej Augusta II w pierwszych latach panowania.” *Zapiski Historyczne* 55/1 (1990): 137–141.
- Estreicher, Karol. *Bibliografia polska*, vol. 9: *Spis chronologiczny*. Kraków: Akademia Umiejętności, 1888.
- Frost, Robert I. *The Northern Wars. War, State and Society in Northeastern Europe, 1558–1721*. Harlow: Longman, 2000.
- Gerlach, Krzysztof. *Historia rozwoju fregat żaglowych*. Gdańsk, Warszawa: Wydawnictwo ACAD, 2019.
- Gierowski, Józef. “Problematyka bałtycka w polityce Augusta II Sasa.” In *Strefa bałtycka w XVI–XVIII w. Polityka, społeczeństwo, gospodarka. Ogólnopolska sesja naukowa*

- zorganizowana z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edmunda Cieślaka*, edited by Jerzy Trzoska, 51–62. Gdańsk: “Marpress”, 1993.
- Glete, Jan. *Swedish Naval Administration, 1521–1721. Resource Flows and Organisational Capabilities*. Leiden, Boston: Brill, 2010.
- Hallendorff, Carl. ed. *Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704: Historiska handlingar*, vol. 19, part 2. Stockholm: Norstedt, 1908.
- Jarochowski, Kazimierz. *Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*, vol. 1. Poznań: nakładem Księgarni Jana Konstantego Żupańskiego, 1856.
- Kalisch, Johannes. “Sächsisch-polnische Pläne zur Gründung einer See- und Handelskompanie am Ausgang des 17. Jh.” In *Um die Polnische Krone. Sachsen und Polen während des Nordischen Krieges 1700–1721*, edited by Johannes Kalisch and Józef Gierowski, 45–69. Berlin: Rütten & Loening, 1962.
- Kosińska, Urszula. *Sejm 1719–1720 a sprawa ratyfikacji traktatu wiedeńskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Semper, 2003.
- Laur, Laursen. “Schade Johann.” In *Dansk Biografisk Leksikon*, vol. 15, 45–46. København: Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Son), 1901.
- Odyniec, Wacław. “Połoga – bałtycki port Sobieskich.” *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 51/1–3 (1996): 164–168.
- “Per (Pierre) Cuypercroona.” In *Svenskt Biografiskt Lexikon*. Accessed September 28, 2022. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15747>
- Pertek, Jerzy. *Od Wielkiej Karaweli do 19-tysięczników. Szkice z dziejów morskich Gdańska*. Gdynia: Wydawnictwo Morskie, 1963.
- Piotrowicz, Stanisław. “Przyczynek do charakterystyki Augusta II.” *Kwartalnik Historyczny* 26/1–2 (1912): 83–87.
- Piowski, Kazimierz. “Tomasz Działyński (zm. 1714).” In *Polski słownik biograficzny*, vol. 6, 98–99. Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1948.
- Piowski, Kazimierz. “Polityka bałtycka Jana III Sobieskiego w latach 1675–1679.” In *Księga pamiątkowa ku czci Profesora dra Wacława Sobieskiego*, vol. 1, 197–265. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1932.
- Przyboś, Adam and Janusz Woliński. “Jan Gniński (ur. ok. 1655, zm. 1703).” In *Polski słownik biograficzny*, vol. 8, 152. Wrocław, Kraków, Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1959–1960.
- Rosen, John and Theodor Westrin, eds. “Mil.” In *Nordisk familjebok*, vol. 10, 1571. Stockholm: Gernandts Boktryckeri-Aktiebolag, 1886.
- Rosen, John and Theodor Westrin, eds. “Sjömil.” In *Nordisk familjebok*, vol. 14, 1193. Stockholm: Gernandts Boktryckeri-Aktiebolag, 1890.
- Smolarek, Przemysław. “Franciszek Gałęcki (zm. 1711).” In *Polski słownik biograficzny*, vol. 7, 241–243. Kraków: nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, Polska Akademia Nauk – Instytut Historii, Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1948–1958.
- Smolarek, Przemysław. “Próba zorganizowania floty kaperskiej w latach 1700–1701.” *Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*, vol. 6 (1960): 327–353.

- Staszewski, Jacek. *Jak Polskę przemienić w kraj kwitnący...*. Szkice i studia z czasów saskich. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych, 1997.
- Stembrowicz, Inga and Łukasz Truściński. "Seria Diplomatica Polonica w zasobie Riksarkivet w Sztokholmie." *Miscellanea Historico-Archivistica* 20 (2013): 128–133.
- Szyborski, Grzegorz. *Wyprawa Fryderyka Augusta I do Inflant w latach 1700–1701 w świetle wojny domowej na Litwie*. Zabrze, Tarnowskie Góry: Wydawnictwo Inforteditions, 2015.
- Trąbski, Maciej. "Oblężenie i kapitulacja twierdzy Kokenhauzen (2–7 X 1700)." *Zapiski Historyczne* 83/3 (2018): 59–82. <http://dx.doi.org/10.15762/ZH.2018.41>.
- Trzoska, Jerzy. "Elbląski kaper króla Augusta Mocnego." *Nautologia* 27/1–2 (1992): 13–16.
- Trzoska, Jerzy. *Kaprzy króla Augusta Mocnego (1716–1721). Z problematyki morskiej czasów saskich*. Gdańsk: Wydawnictwo Gdańskie, 1993.
- Wierzbicki, Leszek and Dariusz Kupisz, eds. *Chronologia sejmów Rzeczypospolitej Obojga Narodów (1569–1793)*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021.
- Wimmer, Jan. *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwo Obrony Narodowej, 1956.

